

MAROSI GYULA
Ismeretlen valaki

Nem csak giccsgyanús kalandtörténetekben esik meg, hogy valaki találkozik egy ismeretlen idegenel, és ez a találkozás nyomot hagy benne élete végéig. Az efféle találkozások véletlenszerűek és rövidek, jelentőségüket az adja, hogy nélkülük másképpen kunkorodott volna az illető élete. Legalábbis úgy hiszi. Komoly esélyt ad neki. Így aztán az ismeretlen kilétén egy életen át elmorfondírozhat.

Találkozásom az ismeretlen idegenemmel 1956. október 25-én esett meg.

Huszonharmadikán kora délutántól úgy éjfélig az utcákat jártam. Illetve: ez idő nagy részét a Parlament előtti ácsorgással töltöttem: vártuk Nagy Imrét. Énekeltünk, hirtelenjében faragott rigmusokat skandáltunk, összesodort újságpapírokból fáklyákat égettünk – nagy, békés, felszabadult örömnép volt ott. Tökéletesen elvesztettem az időérzékemet. Apám a házunk kapujában várt rám, bár szinte vonaglott az idegességről, mégsem szidott, örült, hogy előkeveredtem. Tőle tudtam meg, hogy a Rádiónál már lőnek, „már vagy tucatnyi a halott”, mondta egy abból az irányból hazatérő. A Parlament körüli száz-ezer boldogságos barát közül hazatérve, szinte el se akartam hinni, hogy itt valakik lőnek. Megtörténhet, hogy az utcákon vértócsákban halottak fekdjenek?

Apám megtiltotta, hogy másnap kitegyem a lábam az utcára. Szüleim, mint rendesen, elmentek dolgozni. Szinte egész nap az ablakban lógtam, bár a szűk Csányi utcára néző ablakból, beleszámítva a Nagymező utca széles torkolatát is, nem sokat láthattam. Délután lementem a Király utcára nyíló kapu alá, a ház öregjeivel a hazatérőktől híreket vadászni. A Rádiónál az államvédelmiek lőttek, úgy mondták: válogatott, agyimosott barmok, akik az elvtársak parancsára az anyjukat is agyonlőtték volna.

Bár nem kaptam felmentést a házi fogság alól, de mivel nem is erősített meg, és a Csányi utcai ablakból nézve a helyzet biztonságosnak látszott, 25-én reggel elnyargaltam a Barcsay utcába. Valamivel nyolc után érhettem oda: a gimnázium kapuja zárva állt, nem volt rajta semmiféle felirat, az ablakok sötéten sorakoztak. Háromnegyed nyolc táján találhattam volna néhány ott lődörgőt, talán. A villamosok nem jártak, néhány nemzetiszínű, közepén lyukas zászló-

val sietősen közlekedő teherautóval találkoztam. A boltok nagy része bezárt, a redőnyök le voltak engedve, de az élelmiszerüzletek még nyitva voltak, előttük kisebb csoportokban, békésen várakoztak a vevők a bejutásra. Szinte megszokott állapotát mutatta az utcakép, de a levegőben érezni lehetett valami furcsa zizegést. Valahol az egyik ház falához támasztva, némi vakolatdarabok között embermagasságú, bádogból hegesztett, rozsdásodó vörös csillagot láttam. Valamelyik középületről verhették le, egyik ága, nyilván amelyik először ért földet, begörbült.

Valahogy elkeveredtem az Astoriához. Itt végre valami érdekesség várt: a Rákóczi út torkolatában, a villamossíneken két orosz tank állt, a tornyok és a vezetőfülkék ajtaja nyitva, körülöttük fiatalok, egyetemisták beszélgettek az oroszokkal. Hogy mit, nagyjából én is megértettem: nincs itt semmiféle ellenforradalom, láthatjátok: mi vagyunk a nép, de elegünk van Rákosiból és a bandájából. Ostobák és kegyetlenek, Sztálin seggnyalói – már szabad volt Sztálinról nem csak ájult tisztelettel beszélni. Demokráciát akarunk, éljen a szovjet–magyar barátság! Cigarettaival kínálgatták egymást, és az oroszok sűrűn bólogattak: da, da, értik, értenek ők mindent. Ők a „Magyarországon ideiglenesen állomásozó” valamelyik páncélos hadosztály katonái voltak, a laktanyákba való bezártságuk ellenére nagyjából tisztában lehettek az itt kialakult helyzettel.

Mivel egy idő után meguntam a dolgot, elindultam a Nemzeti Múzeum felé, hátha ott érdekesebb dolgok történnek. Egy sarok után meghallottam a láncfalak csörgését: visszamentem az Astoriához. Azt mondták, az oroszok parancsot kaptak, vonuljanak a Parlament védelmére, ott újabb nagy tüntetés kezdődik. Akkor gyérünk a Parlament elé!

Nem vonultunk tömegben, de sokan tartottunk egy irányba. Már elhagytuk a Bazilikát, és nagyjából a Haas és Czjzek üzlete előtt járva megpillantottam egy, a járda szélénél álldogáló férfit. Érezhetően kivonta magát a sodrásból. Talán azért figyeltem fel rá, mert rajta kívül mindenki mozgott, vagy inkább, mert megéreztem rám tapadó szúrós tekintetét. Harminc körüli, az átlagnál magasabb, kisportolt, kissé darabos arcú ember volt, rokonszenves. Szörmegalléros bőrdzsekit viselt, kezét a dzseki alatti nadrágzsebbe csúsztatta, testtartása egyszerre fejezett ki félrevonulást és tettekészséget. Talán mert szinte kihívóan nézett rám, úgy rémlett, esetleg valahol már találkoztunk: gimnáziumi éveim alatt sok-

szor jártam ilyen-olyan foci- meg kosárlabda-bajnokságokra, vagy másfél évig úsztam is egy egyesületben, fazonjából ítélve valamilyen sportrendezvényen találkozhattunk. Mindenesetre odaköszöntem neki.

Zsebéből előhúzott kezével magához intett.

– Mi dolgod itt, fiam?

Valamit habogtam, megyek az emberekkel a Parlament elé... Hogy „fiamnak” szólított, megerősített abban az érzésben, hogy valami sportesemény kapcsán találkozhattunk, az edzők gyakran szólítottak így bennünket – „Édes fiam, ha még egyszer ezt csinálod, kitaposom a beledet!” –, talán neki is van halvány emléke rólam.

Az atyai hang keményen csattanóssá vált:

– Minek?!

– Hát...

– Nem akarsz kimaradni a buliból... igaz?! Nem akarsz kimaradni a történelemből, mi?! – Ebbe a csattanásba már gúny is vegyült. Keserű, de őszinte. Az arcába nézve, tüzelő melegbarna szemében mint ha valami mélységes fáradtság is feszelt volna, keskenyre húzott ajka, két szélén az áll alá futó egyenes ráncok mintha a tartós kétségbeesés vonalai lettek volna. Napok óta nem borotválkozhatott, talán a sörték is sötétítették az arcát. Pattogtak a tanácstalan másodpercek.

– Eredj haza, fiam – mondta, ismét rábeszélő, atyai hangon. – Hidd el, nélküled is megtörténnek a dolgok.

A tanácstalan másodpercek tétován ostobává váltak. Megkavartak a szavai. Addig minden kristálytisza és magától értetődő volt: forradalom van, a magyarság életében százévente fellángoló, szabadságot követelő forradalom, és én részt veszek benne. Születésem okán kötelességem, és boldog és büszke is vagyok, hogy megélhettem.

– Na! – ordított rám. – Futás!

Meghököltetett a hang. Hátrébb léptem, és emelt fejű, megvetést sugárzó daccal végigmértem. Legalábbis igyekeztem így végigmérni. Hát kicsoda ő itt? Mit parancsolgat nekem? Egy okostojást játszó, de lelke mélyén gyáva, szar alak! Egy ilyen ne parancsolgasson nekem! Még eltökéltebbre vettem a lépteimet. Aztán... Dolgozni kezdtek bennem az ármány szavai. Valóban: nem múlik rajtam semmi... Csak a tömeg vagyok... Arctalan statiszta... A dolgok megtörténnek nélkülem is... Ahogy eddig is megtörténtek. Ha rám is zuhant a történelem, semmilyen befolyásom nem volt rá. És különben is: két napja már ácsorogtam a Parlament előtt, hosszú órá-

kat, valószínűleg most is ugyanúgy fog történni minden... És akkor minek? Mikor a Nagymező utca sarkára értem, ahelyett, hogy az Alkotmány utcán, az emberfolyammal vittem volna tovább magam, megfordultam a Király utca felé.

Döntésemben minden bizonnyal közrejátszott az is, hogy az előző két éjszakán alig aludtam valamit. Az események hatására olyan feszült, izgatott állapotba kerültem, hogy képtelen voltam. Addig nemigen foglalkoztatott, hogyan is fogok élni, miket teszek majd, hogyan telik el egyetlen életem – majd csak elmorzsolgatom az éveket, ahogy a szüleim, a körülöttem élők, vágyak és remények nélkül –, a Forradalom, mint a megváltó Atyaisten lelkének érintése, felgyújtotta a fantáziámat. Egymásra taposva, egymást túllícitálva pörögni kezdtek bennem ragyogó életképek, mint valami igaz mesében, megnyílt a nagyvilág, színesen, érdekesen. Szinte eszemet veszítve vágni kezdtem ezt az életet. Egyszer csak úgy jártam, mint valami droggal felpörgetett bulizó: két-napi tombolás után rám tört a kimerültség és az üresség. Otthon talán aludtam egyet – nem emlékszem.

Estetájt, apámtól tudtam meg, mi történt a téren. Az egész város ezt beszélte. Az egekig hatolt a felháborodás és az addig is buzgó gyűlölet. Nem mondtam el apámnak, minek is, hogy majdnem én is ott voltam. Sötétedés után mécsesek gyulladtak ki az ablakokban.

Eroősen munkál bennem egy megérzés: ha akkor kimegyek a térre, agyonl onek. Val os ın uleg az ismeretlen idegen figyelmeztetése miatt: olyan volt, mint valami égi jel, mint valami biblikus parancs, amelynek megszegése magával vonja az elkerülhetetlen, kemény büntetést. Ha mégse – megmosolyogni való a gondolat–: találkozhattam volna későbbi barátaimmal, Beke Katával, ágh Istvánnal, Simonffy Andrással, talán másokkal is. ők megírták a maguk történeteit, olvashatók.

 gy húsz évvel később egy alkalmi, jórészt férfiakból álló társaságban  sszeakadtam valakivel, aki akkor ott volt. Valami kultúrház hod alyszer u nagyteremben, egy üveg vörösbor társaságában f elrevont egy sarokba. A többiek, már némi nyomás alatt, nagy hangon r ohogcs eltek,   mégis fojtott hangon adta elő a t ort en et t. Nem emlékszem, mi késztette rá, hogy megtegye: akkoriban már nemigen beszéltünk a forradalom eseményeiről. Mintha illetlen, netán szégyellni való dolog lett volna. Elképzelhető, hogy az akkori, ma már „puha diktatúrának” nevezett kor k otelesz oen

elvárt, „politikailag korrekt” beszédmodjától eltérő néhány megjegyzésem vitte rá. Az ő történetét, hogy a kisemberek milliárdnyi szenvedéstörténetével együtt el ne vesszen a történelem sűrű homályában, nekem kell írásba foglalnom.

Egyetemistaként társaival, köztük menyasszonykájával vonultak ki. A korábbi tüntetésekhez hasonlóan bizakodó, fiatalosan vidám volt a hangulat. Semmiféle gyanús előjel, főként figyelmeztetés nem hangzott el. Eszükbe sem jutott, hogy valakik löni fognak. A főbejárat előtt állt ugyan néhány orosz tank, de nem tűntek fenyegetőnek, inkább mintha védelmi feladatot láttak volna el. Az első sorozatok hangjaira még bután nézelődtek: mi a fene ez? Felhangzottak az első sikoltások, és mindenki futni kezdett. De a nyílt téren nem volt hová futni. Csak sodródott a tömeg, vadul, eszetlenül, az elesetteken taposva. A földre vetette magát, és a lányt is magával rántotta. Arccal lefelé, egyik keze a tarkóján, másikkal a lányt ölelte. Csattogtak a lövedékek az aszfalton. Testek zuhantak rájuk, vér fröccsent. Azt mondta: fogalma sincs, mennyi idő telhetett el így. Amikor a lányra nézett, látta, hogy a hátán fekszik, ordítani kezdett: hasra! hasra! – baromság volt. A lány szeme nyitva volt, félelmetesen tágra és fennakadva, görcsös rángásokkal vett apró lélegzeteket. Végigjáratta kezét a testén: deréktájon szinte kettévágták a lövedékek. Akkor felállt, és a karjába vette. Por volt és füst: az orosz tankok is löni kezdtek – kire? mire? tán ők sem tudták, esetleg parancsot kaptak, hogy löjjenek repeszgránátot a tömegbe? –, de emlékszik az úszó lóporfüst szagára. És a felszagattott testekből áradó bélsár szagára. Hirtelen átzuhant egy másik világba. Bele sem gondolt, hogy őt is lelőhetik. Pedig még pattogtak körülötte a lövedékek. Csak ment, átlépkedve az elzuhant testeken, nadrágja szárát kitépve a sebesültek fogásaiból, vértócsákba taposva. Haza akarta vinni a lányt a szüleihez.

És ki is jutott egy betorkolló utcába, talán a Szalayba. Ott valakik elvették tőle a lányt, és ő oda is adta: úgy gondolta, segíteni fognak rajta. De valószínűleg akkor már halott volt. Valami iszonyatos fáradtság zuhant rá, le kellett ülnie a járdaszegély kövére. Ruhája, keze csupa vér, combja és ujjai összeragacsosodtak. Egyik cipőjét elhagyta. Zoknijja talpán vastag, szinte filcszerű réteg képződött a rászáradt vértől. Nem emlékszik rá, hogyan keveredett haza.

Lassan beszélt, a tómondatok után sóhajnyi szüneteket tartva. Előbb azt hittem, gondolatai össze-

szedésére kellene ezek a kis idők, de nem: azok már készen álltak, talán egy évtizede, a szünetek önfegyelmzésre keltek. Az arcát képes volt fegyelmezni, de a borospoharat fogó kezének ujjai remegtek. Kétségtelen, a történet előadása így is némiképp romantikus hangvételtűre sikeredett. De igazabb és teljesebb így, mintha csak a tárgyilagosságot mímelő, hideg ülepű ész beszélt volna. Gyarló érzelmeink nélkül egész életünk csak féregszínvonalú esetlegeségek halmaza.

Ha lenne olyan kaliberű filmrendezőnk, mint a lengyeleknek Andrzej Wajda, már megcsinálta volna ezt a jelenetsort.

A sötét vérfoltokat őrző ing, amit akkor viselt, ma is megvan. Egy légmentesen lezárt nejlontasokban őrizi. Felesége ismeri a történetét. Gyerekeinek nem mondta el, és talán nem is fogja: az ő életüknek már ne legyen része.

Egy darabig még szótlánul üldögéltünk a sarokban, nem lehetett csak úgy felállni. Egyre idétlenebbnek és bántóbbnak hatottak a körülöttünk felhangzó vad röhögések. Aztán, hogy cihelődni kezdtünk, még annyit mondott, hogy keresték a lányt kórházakban, temetőben, de nem akadtak a nyomára, pedig a szülei jó kapcsolatokkal rendelkező, befolyásos emberek voltak. Nem tudni, mi történt vele.

Hogy mi történhetett vele, csak a rendszerváltás után, kutatások, a túlélők, a mentésben résztvevők visszaemlékezései nyomán derülhetett ki. A sor-tüzek után mentők, teherautók, személykocsik szállították a sebesülteket a kórházakba – már akit értek, akiket tudtak. Délután a holttesteket, nyilván a még haldoklókat is kivezényelt katonák a Parlament Dunára néző oldala előtt gúllákba hordták. Később teherautókra dobálták fel őket, és a Kerepesi úti temetőbe szállították. Számuk minden becslés szerint meghaladta a százat, a temetőben jelen lévők szerint több százan is lehettek. Igaz, aznap már utcai harcok is kirobbantak, onnan is vihettek el holtakat, de feltűnő volt, hogy a harcokban elesett fiatal férfiaknál mennyivel többen voltak aznap a nők és a szinte gyermekkorú fiatalok. A temetőben egy részüket nyíltszíni máglyákon égették el. Azonosításukra se idő, se akarat nem volt: gyorsan el kellett takarítani a proletár internacionalizmus mocskát.

Másnap reggel az aszfaltra, a villamossínek vájaitába tapadt vastag, már kocsonyás vért a tűzoltóknak kellett erős fecskendővel eltávolítaniuk. Meg a lánctalpak alatt péppé zúzott testmaradványokat.

Mily sajnálatos, hogy a vörös diktatúra rémtetteit immár történelmi távlat magasába emelve, de a lényegét szinte elmismásolók nem lehettek akkor ott a téren! A Birodalom sok hasonló tere közül legalább 1956. október 25-én a magyar Országház előtti, Kossuth Lajosról elnevezett téren.

A padlásokról lövöldöző orgyilkosok nevek nélküli ismeretlenek maradtak. Emberi számítások szerint még élhettek úgy ötven évig, ám egyikükben sem támadt fel a lelkiismeret, hogy legalább halála óráján, néhány mondattal próbáljon szabadulni az iszonyatos büntől. Lelkiismeret? Egy magát született antifasisztának nevező számára, ha érdekei, s ebből fakadóan zsigerei is úgy diktálják, bárki lehet kiirtásra ítélt fasiszta. Minden bizonnyal találkoztak egymással később is, tartották a kapcsolatot, mélyebb titokba burkolva, mint a szabadkőművesek vagy a maffiózók. Időnként – nyilván – cinkos szemhunyorításokkal kísérve, magas posztokra kinevezték és kitüntették egymást.

Az októberi forradalom évfordulóihoz közeledve mindig, immár ötvenhét éve, eszembe jut ez a férfi. Ki lehetett ő? Tudott róla, hogy a Parlament előtt tömegmészárlás készül? És megsajnálta? Annyian vonultak el előtte, miért éppen engem? Ha tudott róla és buzgott benne még lelkiismeret is, miért nem állta el széttárt karokkal a vonulók előtt az utat, miért nem ordított, ahogy csak a torkán kifért: „Menjetez haza! Ezek agyonlőnek benneteket!” Miért nem könyörgött térdre esve minden csinos, fiatal, anyának való lány előtt: „Kisasszonykám, menj haza,

mert ezek megölnek!” Miért csak engem, s nem őket próbálta menteni? Vagy tényleg ismert valahonnan?

Későbbi élettapasztalataim alapján úgy gondolom, nem sporttárs, hanem valamiféle katonaember lehetett: a „Futás!” vezényszó nagyon is honvédségi hangjelzésű volt – akkor, esetleg fél füllel hallhatott valamit. Persze ordíthatták az ő arcába is ezerszer, lehetett akár rab is valamelyik munkatáborban. A gyanú, hogy tudhatott a mérszárlás előkészületeiről, továbbra is bujkál bennem, de egyre kevésbé tartom valószínűnek. Akik tudtak róla, már a helyszínen voltak. Állítólag egy szemközti ház padlásterében bújtak meg. Már betárazták a géppuskákat, elfojtott izgalommal várták, mint egy megszokott elvtársi vadászat előtt, kinek hányat sikerül majd agyonlőni.

Akkor ki volt ő? Hogy a „történelmet” előhozta, sportos megjelenése ellenére, valamiféle tanult, tudós, esetleg csak vaskos élettapasztalatokkal rendelkező férfiú? Aki számára nyilvánvaló, hogy a mindenféle diktatúrák, mikor hatalmukat veszélyben érzik, bármit képesek elkövetni? Hogy október 25-ére már megérett erre az idő? Mi történt vele később? Miért nem találkoztunk legalább még egyszer ebben a bűdös életben? Csak egy közönséges, véletlen találkozás volt? Hogy ráköszöntem, ő tévesztett össze valakivel? És valójában nem tudott semmit, csak a pillanatnyi hangulatát zúdította rám?

Hát így állok az én ismeretlen idegenemmel. Október huszonharmadikához közeledve megjelenik, és napokig a fejemben jár.

RÉFI JÁNOS *Sírfelirat*

Kiss Dénes emlékének

*Uram, az élet véget ért,
s e föld, mely eltemet.
Kárpótolsz mégis mindenért,
vigyázd a csendemet.*

*Hajlékod nékem nyitva áll,
a fény hozzád emel.
Hiába rontott rám halál,
Te nem veszítesz el.*